

УДК 821.161.2-32.09"18/19" І.Зубенко
ББК 823 (4 Укр.)

НЕВІДОМИЙ ІВАН ЗУБЕНКО: ШТРИХИ ДО ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ

Т. А. Касьяненко

*Національна академія образотворчого мистецтва та архітектури;
кафедра культури та соціально-гуманітарних дисциплін,
м. Київ, вул. Смирнова-Ласточкина, 20; тел. (044)272-15-85*

Авторка статті, зібравши архівні матеріали, розкриває особливості життєвої і творчої біографії невідомого досі широкому загалу поетати письменника і культурно-громадського діяча Івана Зубенка (1888-1940). Дослідження виявляє новий погляд не лише на літературно-художню особливість західноукраїнського культурного процесу періоду минулого, а й на моменти психології творчості, спонуки появи ліричних, епічних і драматичних творів Івана Губенка.

Ключові слова: *життєпис, творчість, визвольна боротьба, українська література міжвоєнтя, І.Зубенко.*

Іван Зубенко (1888-1940) – відомий у Галичині в 20-30-х роках минулого століття поет, прозаїк, драматург, громадський діяч, публіцист, учасник національно-визвольних змагань, сучасник М.Грушевського, С.Петлюри, О.Кобилянської, А.Чайковського, Є.Маланюка, О.Олеся, І.Вільде. Його творчість була заборонена майже шістдесят років: через свою національно-патріотичну діяльність і літературну спадщину, через переслідування родини, навіть через трагічну смерть, яка наступила внаслідок репресивних щодо нього дій НКВС.

Художній доробок Івана Зубенка доволі широкий та розмаїтий (новели, оповідання, повісті, драми, комедії, публіцистика, листування) і вкладається в рамки літературно-мистецького процесу 20-30-х років, що відбувався у Західній Україні міжвоєнного часу. Уродженець Наддніпрянщини, він упродовж кількох років брав активну участь у військових діях як сотник армії УНР, був учасником і свідком багатьох історичних подій на рідних теренах і в зарубіжжі. Опинившись як політичний емігрант в Галичині, Іван Зубенко продовжив уже в умовах мирного часу, але гострої політичної боротьби з польською владою, свою громадську, публіцистичну і письменницьку діяльність: видав більше десяти художніх збірок, зокрема, прозових, серед яких – «Квітка на багні», «Фатум», «Галина», «Зірка», «За кулісами життя» та інші. Багатожанрова спадщина письменника розпорошена в різних періодичних галицьких виданнях 20-30-х рр., календарях та збірниках, які лише недавно стали доступними для дослідників.

Іван Зубенко виступав у різних жанрах, але вся його творчість підпорядкована одній центральній темі – темі національно-визвольної боротьби за утвердження державності України. Художник слова зображував явища та події 1917-20 рр., періоду українських визвольних змагань (у цьому плані його проза і драматургія перегукуються з проблематикою творчості раннього М.Ірчана, М.Яцківа, М.Матіїва-Мельника, Ф.Дудка, Ю.Шкрумеляка, О.Гаврилюка, Ю.Косача та інших), його цікавила галицька дійсність, а точніше національно-культурні порухи народної душі, утвердження віри в перемогу патріотичних сил. Заслуговує на увагу дослідників і театральна спадщина письменника, який постійно цікавився проблемами драми, еволюцією її розвитку в європейських літературах, висловлював свої погляди на репертуар галицьких театрів. Тому й слова «Творімо свою культуру ... спільно й гідно!» стали його життєвим кредо.

Випробування, що випали на його долю, могла витримати лише людина сильної волі. Сотник армії УНР Іван Зубенко гартував свої патріотичні почуття і мужній характер у вогняній круговерті Першої світової війни, у горнілі національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. Неблагоданна доля відміряла йому тільки п'ятдесят два роки, найкращі з яких він прожив у Коломиї... Іван Зубенко народився 25 вересня 1888 року в м.Валуйках на Слобідській Україні в національно свідомій українській родині, яка походила з давнього старшинського роду, що тягнувся від перших прикордонних поселень Гетьманщини. Батько, Сергій Омелянович, був інтелігентною, освіченою людиною: викладав історію у міській гімназії. Серед своїх колег професор Зубенко вирізнявся прогресивними поглядами, любов'ю до культури та історії рідного краю. Мати, Марія Іполитівна, мала коріння старовинного, але дуже збіднілого дворянського роду Фізенігв. У спадок від батька отримала благородну поетичну душу та любов до музики і пісні. Знала безліч українських мелодій, добре грала на фортепіано, і цю любов передала своїм дітям, яких у сім'ї було троє – Олександр, Іван, Юлія. Власне в такому теплому родинному оточенні, де панував щирий український дух, проходило дитинство майбутнього письменника. Тут формувалися його свідомість і характер, прививалась любов до рідної землі, національної історії та культури.

Початкову освіту Іван Зубенко здобув удома. Його навчала мати – колишня вчителька. У хлопчика виявився неабиякий хист до музики: він виконував класичні твори, українські народні пісні, часом робив власні імпровізації. Духовна атмосфера в родині батьків справила глибокий вплив на світоглядне формування майбутнього письменника, як, зрештою, і брата Олександра, який, емігрувавши до Болгарії, став відомим композитором і диригентом. Згодом початкову освіту Іван продовжував у міській школі (1895-1899), де панувала казенна атмосфера, навчання

провадилося російською мовою, хоча поза школою і діти, і вчителі розмовляли українською. Наділений блискучою пам'яттю й допитливим розумом, Іван швидко став одним із кращих учнів школи. Вже навчаючись у гімназії (1899-1905), захоплюється художньою літературою, театром, музикою, історією. До зацікавлень його дитячих літ належали Гомер і Ф. Шіллер, Т. Шевченко і О.Пушкін, І. Франко і М.Гоголь, М. Коцюбинський і Леся Українка, А. Чехов і М. Старицький та багато інших. Навчався добре, щороку приносив батькам похвальні листи. Суспільне життя також почало цікавити його досить рано: події першої російської революції 1905 року наклали свій відбиток на вразливу душу хлопця, що сприяло формуванню національної свідомості.

У 1905 році юнак стає студентом Педагогічного інституту в м. Феодосії, невеликому приморському місті. Сильний вплив на формування світогляду молодого Зубенка мала й духовна атмосфера цього південного міста, яке було сплетінням різних національних культур і стилів життя, особливо російського, українського та грецького. Української інтелігенції в місті налічувалося небагато, але вона була національним осередком культурного життя. У 1909 році Іван Зубенко закінчив курс педагогічних наук й одержав призначення на посаду вчителя Першої Вищої початкової школи на півдні України в Херсоні. Водночас читав лекції з мови і літератури в чоловічій гімназії А. Тропіна і жіночих гімназіях А. Олексієвої та В. Марченкової. Це були складні часи поразки буржуазно-демократичної революції в Росії, які для України, як це не парадоксально, обернулися на благо: було скасовано заборону на український друк, що зробило можливим інтенсивний розвиток української преси. Молодий викладач Зубенко захоплюється часописом "Українська хата", на сторінках якого виступали О. Кобилянська, О. Олесь, М. Рильський, М. Черняхвський, Г. Журба, П. Тичина, М. Семенко, Я. Мамонтов, Х. Алчевська, Г. Хоткевич, Б. Лепкий, М. Могилянський. Власне, цей журнал мав на меті "пробудження національної свідомості серед нашого суспільства і розвиток рідного письменства, культури...", він виразно підтримував модерністичні течії в літературі й мистецтві.

Надзвичайно важливим у творчій біографії молодого письменника було знайомство з Миколою Черняхвським (1868 - 1938) – відомим українським поетом-неоромантиком, який проживав на той час у Херсоні. Критика доволі високо відзначала М.Черняхвського як поета, творчість якого розвивалася в річищі неоромантичних тенденцій. Як зізнавався І.Зубенко, цей літератор мав помітний вплив на формування його ідейно-естетичної свідомості, спонукав до перших художніх, зокрема, поетичних спроб. Однак вони не збереглися, відомо лише, що це були поезії, присвячені Україні, в яких він вболівав за майбутнє української нації, прагнув її волі.

Початок Першої світової війни майбутній письменник зустрів з тривогою, чекав на мобілізацію. Національно свідомий І.Зубенко не бажав віддавати своє молоде життя за "царя-батюшку", не хотів здійснювати чужі загарбницькі плани. Та все ж у 1915 році його мобілізують до царської армії. П'ять місяців військової муштри у запасному батальйоні змінили колишнього вчителя і духовно, і фізично. З Херсона він потрапляє в Одесу на чотиримісячну підготовку до Юнацької військової школи, де вивчає ази військової справи. Змужнілий і загартований, Іван Зубенко після закінчення цієї школи був направлений в діючу армію на Південно-Західний фронт, де зосереджувалися значні сили царської армії. Дивізія, в яку потрапив письменник, брала участь у багатьох військових операціях. Мужній, здібний, енергійний І.Зубенко відрізнявся від інших вояків своїм розумом, сміливістю, суто українською впертістю характеру в досягненні тієї чи іншої мети. Сила волі, спокій у найтяжчих, іноді безнадійних ситуаціях рятувала його життя на фронті. В 1917 році його направляють на навчання в кулеметну школу для старшин і козаків ("П'ята кулеметна рота"), яка була розміщена на території Буковини, в Чернівцях. Тут Зубенко зустрів початок Великої російської революції, зустрів із захопленням, бо прагнув того, щоб нарешті закінчилася ця братовбивча війна, коли брат наддніпрянець піднімав зброю на брата галичанина в ім'я ворожих, загарбницьких ідей.

Восени 1917 року Південно-Західний фронт залишався тільки на картах штабів, а насправді ж являв собою майже одні прориви. В цей час по всіх військових частинах проходили революційні мітинги, в більшості з них створювалися Українські Ради, до складу яких входили національно свідомі старшини. Українських воїнів не задовільняли спільні з росіянами революційні організації, вони хотіли мати свої власні, шукали виходу, який вбачали у формуванні власної територіальної армії. Затяжна війна з непевними тилами всім остогидла, демобілізація проходила стихійно, або з участю різних "комітетів" та "ревкомів". У Чернівецькій кулеметній школі, де навчався старшина Іван Зубенко, було багато свідомих українців, які згуртувавшись в Українську Раду, жваво почали українізацію своєї військової частини. Зубенко вірив, що революційні зміни в Росії принесуть волю для України, розумів, що розпочалася боротьба за власну державність, тому так активно брав участь в українізації військової школи.

З поваленням царського режиму пробудились надії на вільний демократичний розвиток народів імперії, на побудову суспільства соціальної і національної справедливості. Впродовж 1917 року й пізніше переважна частина української демократичної інтелігенції пов'язувала свої сподівання на національне відродження України з діяльністю Центральної Ради. Окрилений надією на українську державність, упевнений, що в

національній освіті – сила України, Іван Зубенко повертається до Херсона. Свідомі українці цього багатого степового краю – «житниці української» – гуртувалися навколо місцевої "Просвіти", яка провадила велику культурно-громадську роботу в місті. Іван Зубенко з головою поринув у громадську діяльність: завідував шкільною секцією товариства "Просвіта" і зробив багато добрих справ на цьому ґрунті. До речі, на той час у місті не було жодної української школи, хоча налічувалося близько тридцяти середніх і фахових освітніх закладів і близько двох десятків початкових. Товариство "Просвіта" вирішило закласти мережу приватних українських початкових шкіл і дитячих садків. Виконання цього рішення було покладено на І. Зубенка. Невдовзі його обрали на посаду голови міського національного українського комітету, секретарем Херсонського філіалу Національного Союзу, інспектором початкових шкіл і дитячих садків Херсонського товариства "Просвіта".

Про пам'ятні події тих років письменник згадує у статті "З недавнього минулого", надрукованій в часописі "Український Сурмач" 1923 року: "В січні місяці 1918 р. повертався я з Південно-Західного фронту, вже пройшла українізація частин... Відбувалися всякі українські з'їзди – армійські, фронтові і т. п. Закладалися вкраїнські ради, гуртки, "Просвіти"...

Нарешті нас демобілізували з наказу Генерального Секретаріату... Десять місяців революції вже пройшло... Іду я додому й думаю, що побачу вже налагоджене життя вкраїнське, міркую, як я непідготовлений буду викладати в українській школі.

Приїжджаю - ані натяку - абсолютно все по-старому... Ніби не було ні війни, ні революції, ні вкраїнської влади...» [1, 27].

Ось чому так самовіддано І. Зубенко поринає у громадську роботу, згуртовує українське вчительство в міський шкільний комітет, веде активну роботу у створенні національної школи, підготовці національно свідомих учителів. За короткий період перебування у Херсоні з січня 1918 р. по листопад 1919 р. йому довелося побачити три окупаційні влади та їх чинність щодо школи. Порівнюючи більшовицьку і денікінську влади, І. Зубенко згадує: " Обидві влади – московські. Обидві ненавиділи вкраїнську культуру взагалі, і школу зокрема. Обидві надавали школі величезної ваги і обидві відзначалися надзвичайною рішучістю чину щодо справ освітніх...

...От, наприклад, більшовики... 10 березня 1919 року вступили до м. Х.; в повітрі ще носився запах пороху, а школа була в "твердих руках". До квітня місяця від старої школи, можна сказати, й сліду не лишилося! Немилосердно виганявся "контрреволюційний" персональний склад, заводилися шкільні "ради", руйнувалися підвалини попередньої школи – утворювалася нова, єдина трудова... Всі адміністративні по-

сади, до останнього сторожа включно, було обсаджено людьми з певним комуністичним стажем. І хоча більшість учительства була настроєна опозиційно до більшовицької влади, проте мусіла працювати, бо часом і саме життя було в небезпеці...

... Денікінці, які вступили в ніч на 1 серпня 1919 року, негайно повернули шкільне життя в дореволюційне річище. Раптом зникли всі здобутки революцій і березневої, і жовтневої... Почувалася тверда влада! Правда, дозволялося відкривати приватні українські школи, і за цю справу енергійно взялося Херсонське товариство "Просвіта" [2, 29].

Уболіваючи за українське шкільництво, І. Зубенко брав активну участь у діяльності товариства "Просвіта", в організації нової початкової школи й дитячих садків, Юнацької спілки. Активний і здібний, він виступав з лекціями, викладав у Херсонській комерційній школі, де читав лекції відомий поет М.В.Чернявський (у ті роки їх єднали щирі товариські взаємини, які тільки можуть бути між визначним і початкуючим літератором: вплив М.В.Чернявського, до речі, простежується в ранніх поезіях Зубенка). Іван Зубенко друкується в місцевих часописах "Рідний край", "Дніпро". Пробує себе в різних жанрах: пише статті, фейлетони, поезії, оповідання. Його цікавить стан освіти в Україні, політична ситуація, театральне й музичне життя і, звісно ж, література.

У ранніх поетичних спробах квітне любов до життя, до рідної України. Прийшло і до Зубенка велике перше почуття: він покохав ту жінку, про яку мріяв усе своє життя, і взяв з нею шлюб 1918 року. Неоніла була наділена тими рисами жінки-українки, освіченої і свідомої, які письменник трохи згодом розкрив у багатьох своїх прозових творах. Та не судила щастя молодим Зубенкам жорстока доля: від рук нелюдів-бандитів загинула його красуня-дружина на батьківському хуторі Миколаївці в херсонських степах. Про ці події яскраво свідчить автобіографічне оповідання письменника "Хуторянка", написане в 1926 році, яке він подав читачам, як «образок з Великої України».

Поезії тих років, які збереглися як рукописи в сімейному архіві родини письменника, сповнені коханням і безжальним почуттям втрати коханої ("Струни серця", "Вражіння", "Пробудження весни", "До мого серця", "Коло рояля", "Requiem", датовані 1919 роком), у них пульсує поетична образність та мелодика.

Як поет, Іван Зубенко володів дивовижним даром глибокого естетичного саморозкриття й самовираження, даром не лише відчувати, а й передавати словом найінтимніший настрій, що спалахував у ліричного героя, переповнював його єство. Щирість людського почуття втілена в музику, романсову форму. Його поезії "Коло рояля", "Вражіння", "До мого серця" полонять ніжністю і задушевністю, дивовижною гармонією

вражень і слова, думки й образу, єдністю зовнішнього малюнка вірша з його внутрішньою емоційністю, неспокоєм.

Коли б'ють гармати – замовкають прекрасні музи... Молодому поетові довелося брати до рук зброю, аби боронити рідний край від червоних полчищ троцькіста Антонова-Овсієнка і жандармського полковника Муравйова, які віроломно вдерлися в Україну. Разом з повстанськими силами Юрка Тютюнника він покидає місто. З Херсонщини через Київщину повстанці з'єдналися з армією УНР.

На фронті, під Кам'янцем, глибокої осені 1919 року доля звела Івана Зубенка – мужнього сотника третьої "Залізної дивізії" – з Головним отаманом Симоном Петлюрою, з рук якого пізніше за бойові заслуги одержить він високі військові нагороди: ордена "Залізний Хрест" - найвищу військову відзнаку армії УНР та орден «Хрест ім.Симона Петлюри» за участь в епохальному партизанському Зимовому поході під командуванням генерала М.Омеляновича-Павленка, з яким потім письменник підтримував дружні стосунки до кінця свого життя. В грудні 1919 року Українська армія під тиском чужих і через байдужість своїх, докотилася до "Чотирикутника смерті". Армія перестала існувати, фронту більше не було. Про цей важкий період з боротьби за українську державність письменник напише згодом, у 1932 році, створивши повість "Фатум", напише реально, зображаючи ті події достовірно, дотримуючись принципу історичної правди: "Отже, панове старшино, мусимо признати, що перший етап боротьби за створення самостійної української держави – так би мовити, період регулярної збройної боротьби закінчився ... Цю боротьбу ми програли..., і далі її вести не в силі...

А далі голова держави й начальний провідник армії казав: "Багато ми втратили... але не все... Нам лишалася наша честь ... наша гаряча любов до України... А найголовніше те, панове, що ми ще маємо шаблю в руці – а значить, Козацька Мати, наша Україна, ще не вмерла!" [3, 116].

Вихід з "Чотирикутника смерті" був один: у веденні партизанської війни з ворогом. Так розпочався новий похід надій – Зимовий, в якому брали участь найбільш витривалі вояки, мужні й загартовані, ті, хто мав залізні нерви і сталеве серце", за висловом "Дідуся" (так з любов'ю називали в армії командарма генерала М. Омеляновича-Павленка, який очолив цей легендарний похід). Пробившись через більшовицький і денікінський фронти, з 6 грудня 1919 року по 6 травня 1920 року армія перебувала в постійних кривавих боях з ворогом. Як згадував побратим І. Зубенка сотник В. Сім'янців, "в ніч з 5 на 6 травня 1920 року залізні когорти лицарів Зимового Походу повернулися до новосформованої своєї армії, уклавши свої прапори славою та записавши нову сторінку до історії українського війська. 6 грудня 1919 року дивився командарм "Дідусь" – генерал-полковник М. Омелянович-Павленко – на своїх вояків з

вірою, що виконають все можливе, а 6 травня 1919 року дивився на них - з гордістю" [4, 108].

Це були роки громадянської зрілості для Івана Зубенка, усвідомлення власної приналежності до важливих історичних подій, які творили українську військову історію. Особисте знайомство з С.Петлюрою, полковником Є.Коновальцем, генерал-полковником М. Омеляновичем-Павленком пізніше, на еміграції в Галичині, переросте в тривале листування. Все це додавало впевненості. Ця віра народжувала патріотичні поезії, які І.Зубенко об'єднав пізніше назвою "Вояцька пісня". В нього ввійшли найбільш популярні вірші, що стали бойовими піснями – "Гей, не хмари чорні", "Пісня залізних", "Гей ми залізні". Ці мелодії полюбилися українським воякам, піднімали дух війська в Зимовому поході. У патріотичній ліриці І. Зубенка вчуваємо чистий і щирий голос любові до України. Своїм словом поет увічніює звитягу борців за свободу, які пішли на бій з ворогом із словами на устах: "Здобудемо волю, або загинемо у боротьбі за неї". В цих поезіях відчутний живий зв'язок з народною піснею, народно-поетичними традиціями та українською класикою. Дивовижна легкість, незаданість форми, звукова й ритміко-інтонаційна поліфонія, накладені на тканину вірша, створюють вивершену картину визвольного походу, переможного бою!

Як згадував пізніше І. Зубенко, Головний Отаман Петлюра часто зустрічався з старшинами і сотниками, виступав перед ними з промовами. Особливо запам'яталися письменникові його слова про те, що українські мечі перекуються на рала тільки тоді, коли гасло "незалежна держава українська" перетвориться у дійсність і забезпечить отому ралові можливість зужитковувати рідну плодючу землю з її незчисленими багатствами не для потреб третього чи якогось іншого Інтернаціоналу, а для устаткування і зміцнення власного державного добра і збагачення рідного народу. Отже, не забуваймо про меч, учімся пізніше тримати його в руках». Така атмосфера спонукала Зубенка до задуму написати повість про Головного Отамана, якій він дав назву "Тільки меч". Невідомо з яких причин повість так і не була дописана. Зберігся в рукописному варіанті уривок з цього твору (розділ "Арсенал"), де письменник з історичною достовірністю та художньою майстерністю змальовує історичні постаті Михайла Грушевського і Симона Петлюри під час засідання Центральної Ради, на якому було проголошено знаменний IV Універсал.

1919-1921 роки були насичені важливими історичними подіями, в яких письменник Зубенко брав безпосередню участь. Внаслідок підписання воєнної конвенції між урядом Польщі та УНР українські й польські війська почали наступ проти більшовиків від Дніпра до Прип'яті. І.Зубенко тоді воював у складі 3-ої дивізії під командуванням генерала О.Удовиченка. Це була шляхетна і скромна людина, талановитий керів-

ник. У своїх операціях виявляв розумну самодіяльність і велику активність. Завжди своїми рішучими атаками випереджував ворожі зосередження і наміри. 8 травня 1920 року польська армія з 3-ю українською дивізією здобула Київ. С. Петлюра вже втретє увійшов до столиці України. Однак 5 червня червоний командарм С.Будьонний прорвав фронт. У результаті перемир'я між поляками і більшовиками українські війська опинились в надзвичайно важкому становищі. 21 листопада 1920 року українська армія змушена була податися на терени української Галичини, перейшовши Збруч. Зціпивши зуби, українські вояки здавали зброю вчорашньому союзникові Польщі. Знедолені війська України обеззброєні пішли до таборів інтернування. Уряд Української Держави і її Президент та Головний Отаман С. Петлюра перейшли на "азиль", до якого їх прийняли Польща й інші держави. Проте не зламалася віра С.Петлюри та його війська в прийдешнє воскресіння України. Тисячі славних українських вояків опинилися в таборах для інтернованих Каліша, Берестя, Ланьцута, Вадовіце, Модляну, Бяли, Дембліна та інших. Іван Зубенко також опинився в Каліші.

У новій обстановці серед полонених Каліша він працював, не покладаючи рук, на культурно-освітньому ґрунті: спочатку як лектор української мови і літератури в табірній гімназії імені Т.Шевченка та на курсах генерального штабу, потім як керівник коротких педагогічних курсів. Одночасно завідував друкарнею 3-ої "Залізної дивізії" і пресовою квартирою, редагував часопис "Залізний стрілець", був членом і співредактором часопису "Український сурмач" та літературно-мистецького альманаху "Веселка". Тут І.Зубенко співпрацював разом з Євгеном Маланюком, Юрієм Дараганом та іншими. Зрештою, у таборі доля звела письменника з людиною, якій згодом буде аплодувати цілий світ, відомим українським хореографом Василем Авраменком - актором, режисером, педагогом, етнографом, пропагандистом українського танцю. Літературно-артистичне товариство "Веселка" активно проводило культурно-освітню роботу як в таборі, так і серед мешканців Каліша. Іван Зубенко брав активну участь як поет, драматург і виконавець-кларнетист.

Саме тут, у Каліші, народжується цілий цикл віршів, невеликих оповідань, збірка історичних нотаток "Наші лицарі і мученики", п'єса на 3 дії "Остання жертва" (1923 р.), драматичний нарис на 3 дії "Перемога" (1924), присвячені дням визвольних змагань 1918-20 р.р. І.Зубенко пробує себе в жанрі оперети. З-під його пера виходять "Правдивий марксист", "Пригоди на Кубані", "Хахлушечки", "Кавунія", які з успіхом ставились на таборовій сцені. Схвальні відгуки на них помістили часописи "Український емігрант", "Тризуб України", "Книжка", "Український голос", "Промінь", "Нова Україна", "Театральне мистецтво", "Новий час". Майже цілковита відсутність побуту у таборі для військовополоне-

них не деморалізує І.Зубенка, не зневіряє його і таборова безчинність. Після закінчення табірною ув'язнення у 1923 р. шлях на Велику Україну для письменника був закритий. Між галицькими братами І.Зубенко розпочинає активну літературну і громадську діяльність та вступає до мандрівного Львівського Українського театру Йосипа Стадника.

Після занепаду Української Самостійної Держави на українських землях під польською окупацією розгорнулася активна діяльність, скервована на збереження і розвиток української культури, зокрема розпочався жвавий сценічний рух. Окрему групу українських роз'їздних театрів створила так звана петлюрівська еміграція, тобто професійні актори та чимало акторів-аматорів, які раніше перебували у складі збройних сил УНР чи армії УГА, а після демобілізації або повернулись до своєї професії актора, або ж, не маючи інших можливостей прожитку, пішли служити Мельпомені. Тоді ж, у 20-х роках, прибув до Львова з центральних земель України Йосип Стадник – один із найкращих акторів класичного стилю, визначний перекладач драматичних творів і великий організатор українського театрального мистецтва (за часів Австро-Угорщини – директор відомого в Галичині театру "Руська бесіда", де мала гостинні виступи незрівняна Марія Заньковецька, де робили свої перші кроки новатор українського театру Л.Курбас і незрівнянний А.Бучма та багато інших обдарованих акторів). У той час, коли польська влада придушувала національний рух у Галичині, українське слово лунало зі сцени мандрівного театру Й.Стадника по селах, містечках і містах. Найбільше враження справляли історичні п'єси "Маруся Богуславка", "Гетьман Дорошенко", "Мазепа", "Батурын" та інші. Успіх театру Стадника був величезний, зали всюди переповнені. Крім безперечних заслуг Й.Стадника в театральному житті, не можна не згадати про його допомогу емігрантам-наддніпрянцям, які опинилися не лише без засобів на життя, але й без права перебування на території Східної Галичини. На власну відповідальність Стадник прийняв до трупи інтернованих І.Зубенка, О.Скалозуба, М.Прасіцького. Це свідчило про його великий вплив на тодішніх можновладців, вплив, який мав ще з часів Австро-Угорщини. Посвідки з його підписом і театральною печаткою вистачало на право перебування в тій забороненій (для таких осіб) прикордонній смузі.

Саме Львівський Український театр Й.Стадника став для Івана Зубенка і рідною домівкою, і великою життєвою школою. Він грав в оркестрі на багатьох музичних інструментах; оранжував музику до п'єс, які ставив театр; писав драматичні та комедійні твори, а також створював музику до них. На тоді з-під пера драматурга виходять п'єси "Укохана мрія" (1923), "Горе баб'ям" (1925), "Дівча з лілією" (1925), "Шлях до волі" (1923), "Повінь" (1924) та інші. 1923 року у Львові в журналі "Театральне мистецтво" була надрукована п'єса-фантазія Зубенка "Укохана

мрія". У короткому вступному слові автор, назвавшись театроманом, висловлює свої погляди на репертуар галицьких театрів: "І тому наглі театри та аматорські гуртки хай визволяться з монополію еротизму, а несуть в народ національну (...) соціальну свідомість, хай учать нас не лише боротися за право самця, а й за право людини. Про це останнє хай тямлять і наші заводові театри, які у своїх репертуарах не мають майже ні соціальних, ні справді національних п'єс" [5, 4].

В основу твору "Укохана мрія" покладено міфічний, казковий сюжет. Це своєрідна драма-казка, яку автор назвав фантазією. Фольклорно-міфічний матеріал піднесено на верховини філософських узагальнень. П'єса сприймається як глибинний твір про високе покликання людини, про невмирущість світлих гуманістичних ідеалів. Гострота філософсько-психологічного конфлікту п'єси визначається суперечностями між всеохопною поетичною мрією про вільне життя і рабським існуванням народу. Центральний образ "Укоханої мрії" – жінка в українському вбранні з закутими в ланцюги руками, т.зв. Закута Воля. "Укохана мрія" стала уособленням розмислів письменника про розуміння власного призначення на землі, про велич духовного, про порив людини до щастя, волі, про складні болісні шляхи до нього, до реалізації високої мрії – незалежності України.

1925 року в складі театру Йосипа Стадника І.Зубенко приїжджає до Коломиї, яка на ті роки була найдуховнішим після Львова містом в Галичині, центром політичної, культурної, літературної думки, осередком друкованого слова та жіночого руху. Чарівний край Гуцульщини заповнив серце східняка-українця і він залишається тут назавжди. Знайомиться з колом національно свідомої української інтелігенції: родиною професора Коломийської гімназії Леонтія Кузьми, товаришує з його сином, також професором Орестом Кузьмою, відомим українським письменником А.Чайковським та його родиною, сином Івана Франка Петром, родиною Крушельницьких, Дядиноків, директором гончарської школи В.Мостовичем, видатним актором того часу – М.Бенцалем, з яким приятелює до кінця життя великого митця. Відома діячка жіночого руху в Галичині, письменниця Олена Кисілевська запросила письменника на роботу в часопис "Жіноча Доля", який був одним з найпопулярніших серед майже півсотні різноманітних видань, що виходили в Коломиї за польської окупації. Цей часопис постав ще 1921 року і був знаний за межами краю, завдяки тому що його творили талановиті літератори.

Загалом навколо "Жіночої Долі" й додатків до неї - "Жіноча Воля" (1932-1939 рр.) та "Світ молоді" (1933-1939 рр.) згуртувалося чимало письменників, педагогів, науковців – О.Кисілевська, С.Русова, О.Дучимінська, І.Зубенко, М.Підгірянкя, І.Вільде, І.Блажкевич та інші. Літературне оточення, коло друзів, напружена праця в "Жіночій Долі"–

все це сприяло успішному розвитку художнього таланта І.Зубенка. Він пише вірші, оповідання, фейлетони, які вміщує анонімно або підписує різними псевдонімами. В цей час співпрацює з видавництвом Ореста Кузьми, де редагує популярну бібліотеку для народу "Ряст", веде інтенсивне листування з відомими політичними і культурними діячами – Є.Коновальцем, С.Петлюрою, Д.Донцовим, Є.Маланюком, О.Олесем, О.Кобилянською, С.Русовою та іншими. Їх вплив на його творчість очевидний. Роль О.Кобилянської на становлення й утвердження таланту І.Зубенка важко переоцінити. Самобутній художній світ письменниці, спільна ідея – бачити сучасну жінку вільною і сильною особистістю, яка принесе користь своєму суспільству, разом з чоловіками виборє незалежність рідній Україні – все це надихало його на створення сильних, цілісних натур, які готові пожертвувати власним життям в ім'я України. Такі героїні І.Зубенка з творів "Фатум", "Галина", "Отаман Маруся Орлівна", "Зірка", "Квітка на багні", "Хуторянка", "За кулісами життя" несуть у собі цей пафос.

У 1928 році лише в історичному календарі - альманасі "Червона калина" було надруковано п'ять оповідань І.Зубенка. Глибоко вникаючи в історію Галичини, визначаючи культуру і традиції галицьких українців, письменник залишається вірним своїй темі - визвольній боротьбі українського народу, яку він оспівує у ліричних, драматичних і прозових творах. Це цикл поезій "Вояцька пісня", драми "Остання жертва", "Шлях до волі", "Перемога", "Повінь", комедії "Правдивий марксист", повісті "Квітка на багні", "Галина", "Фатум", "Зірка", "Отаман Маруся Орлівна", "Бизюківна", "Леся" та інші. Варто зауважити, що галицькому читачеві письменник був відомий здебільшого як добрий майстер малого епічного жанру. "Іван Зубенко, – писала Ірина Вільде, – підібрав надзвичайно щасливу тему для своїх оповідань: роль жіноцтва в наших визвольних змаганнях. Автор веде розповідь в першій особі, через те й ціле оповідання робить враження безпосередньо пережитого... правда, ми не збудували самостійної України, але чи багато в нас було й таких Лесь (мається на увазі героїні повістей "Отаман Маруся Орлівна", "Бизюківна" та "Леся" (1933 р.), які б надихнули своїх наречених, чоловіків, братів святою любов'ю до Батьківщини?" [6, 8].

Окрему сторінку творчості письменника становлять п'єси на історичну тематику, до написання яких заохотив І.Зубенка його вчитель – український письменник, історик-белетрист А.Чайковський. Якщо останнього приваблювала епоха визвольної боротьби і українського народу супроти турецько-татарської агресії, то його молодший побратим у своїх творах показав трагічні періоди в історії Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, в часи Руїни. Це драми "Княгиня Анна", "Ганжа Андигер", історична повість "Княгиня Романова" (у співавторстві з

І.Филипчаком). "Княгиня Анна" – історична драма про доньку Ярослава Мудрого. Постановка твору мала відбутися на сцені Коломийського театру під керівництвом М.Бенцаля, однак смерть актора перешкодила здійснити задумане. "Орленя" (1935 р.) – історична музична драма про Григорія Орлика, сина Пилипа Орлика, українського гетьмана на вигнанні, який увійшов в українську історію як творець Конституції т.зв. Конституції Пилипа Орлика. Цей драматичний твір був відзначений на драматичному конкурсі Товариства письменників і журналістів імені Івана Франка у Львові в 1936-1937 рр. Уперше його поставили на сцені артисти театру ім.Тобілевича. "Орленя" основане на подіях минулого, коли Україну в другій половині ХУІІ ст. роздирали гострі суспільно-політичні суперечності, пов'язані, зокрема, з посиленням колоніального загарбання приєднаних до Московії Лівобережних земель. У драмі відображені конкретні історичні події доби Руїни, конкретні історичні особи: гетьман Пилип Орлик та його син Григорій, Каплан-Гірей, Кримський хан, французький король Людовик ХУ, Шовелен, французький міністр. В основу написання драми лягла історична розвідка І.Борщака "Великий Мазепинець Григор Орлик".

Дія п'єси "Орленя" розгортається на тлі визвольної боротьби Пилипа Орлика за незалежність України від московського ярма. У центрі твору – син гетьмана Григорій Орлик, який біля ліжка вмираючого батька дає слово боротися за волю України і присягає до самої смерті не зрадити української справи. Автор вдало вибудовує сюжетних ланцюг подій. Тому бачимо, як вихований за лицарськими законами, міцний розумом і тілом Григор Орлик докладає усіх зусиль для виконання батьківського заповіту. Драматург зображує, як під ім'ям графа де Лазіски він служить при дворі французького короля Людовіка ХУ, зустрічається з посланниками і дипломатами Туреччини, Пруссії, кримського хана. Коли ж французький дипломат Шовелен запропонував йому взяти участь у коаліції Швеції, Порту, Криму, Франції проти Московії, він з радістю погодився.

Кульмінацією розгортання подій у драмі стає момент, коли герой одержує від короля Людовіка ХУ завдання ознайомити глав держав із планом оголошення війни Російській імперії, але політичні інтриги московського посла Долгорукова та дипломата Ягужинського, нерішучість кримського хана, невизначеність з боку бандерського коша запорожців гублять цю святую справу. Автор драми у цих трагічних перипетіях акцентує на тому, що через віроломство й московські підступи ледь не гине Григор Орлик, однак спроба таємного вбивства Орлика обернулася смертю для самого Ягужинського. Закінчується драма картиною бою французької армії з німецькою. Під знаменами Франції у чині генерала зустрічає Г.Орлик свою смерть. Він гине як лицар, герой. Вся п'єса прой-

нята волелюбним романтичним пафосом. Трагедійність долі головного героя твору полягає у тому, що Григор Орлик як людина високих моральних чеснот, прагнув відстояти інтереси української нації на міжнародному рівні, боровся за незалежність України, але не зміг виконати батьківського заповіту. До речі, драма "Орля" не втратила свого пізнавально-виховного значення і сьогодні. В 1991 р. трупю Коломийського народного театру була здійснена її постановка, яка пройшла, за свідченнями преси, з великим успіхом.

Несподівано наступив для Галичини й особливо для Івана Зубенка день 17 вересня 1939 року, зумовлений підступним антинародним договором між фашистом Ріббентропом і комуністом Молотовим. Прихід більшовицьких військ у Галичину збігся з періодом розквіту художнього таланту і плодотворної літературної праці письменника. Хоча вимушене життя емігранта в умовах польської окупації краю мало свої труднощі, все ж воно було відносно спокійним. Однак прихід радянської влади не міг не турбувати серйозно І.Зубенка, який зі зброєю у руках і своїм вогненним словом боровся проти більшовицької окупації України. Звісно, було вже не до писання. В душі оселився страх за сім'ю, серце розривали сумніви. Покинути другу батьківщину, яку так полюбив серцем і душею, письменник не захотів і не зміг. НКВС одразу ж виявило зацікавлення до колишнього "петлюрівця-сотника", активного "націоналіста". Фізично знищувати не поспішали, вирішили морально. Переслідування й гидкі пропозиції НКВС не зламали Івана Зубенка, той стан, у якому він опинився, можна назвати безвихідним... Після безсонних ночей письменник приймає тверде рішення: краще смерть, ніж бути іграшкою у руках катів і носити ганебне тавро зрадника свого народу. Його постанова була рішуча. Ніщо вже не могло її змінити. На переконання й прохання дружини відповів: "Ти мусиш мене підтримати, не заломлюй мене. Я не можу жити, але ти мусиш жити задля сина". 21 серпня 1940 року трагічно обірвалося життя Івана Зубенка – талановитого письменника, педагога і борця, людини високих моральних чеснот... Обірвалося в період розквіту його літературного таланту. Поховали письменника на коломийському цвинтарі недалеко від могили його вчителя - письменника А.Чайковського.

Більше, як півстоліття творчість Івана Зубенка через політичні та ідеологічні перепони була вилучена з українського культурного життя: жодного оповідання, поезії чи п'єси письменника не було передруковано, лише в його родинному архіві збереглися прижиттєві видання, рукописи прозових, публіцистичних та драматичних творів, листування, нотти, фотодокументи, особисті речі. Тому нині надзвичайно актуальним постає питання дослідження спадщини письменника, перевидання вибраних його творів, що доповнило й збагатило б уявлення широкої чита-

цької аудиторії про розмаїтий світ літератури в Західній Україні, зокрема періоду міжвоєнного двадцятиліття.

Література

1. Зубенко І. «З недавнього минулого» / Український Сурмач. – 1923. – С. 26-31.
  2. Там само. – 29. Див. також: *Капустянський М.* Похід української армії на Київ-Одесу в 1919 році. – Львів, 1922. – С. 39.
  3. Зубенко І. Фатум. – Коломия, 1934. – С. 116.
  4. Сім'янцив В. В зимовому поході: За державність. Матеріали до історії Війська Українського. – Зб. наук. праць. – Торонто, 1964. – С. 108-109.
  5. Зубенко І. Передмова до п'єси-фантазії «Укохана мрія» // Театральне мистецтво. – 1923. – с. 3-6.
- Вільде Ірина.* Нові твори Івана Зубенка // Жіноча доля. – Коломия, 1934. – с. 8-9.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 03.11.2010р.
Рекомендовано до друку докт. філол. наук, проф. Хоробом С.І.*

UNKNOWN IVAN ZOUBENCO: STROKES TO CREATIVE BIOGRAPHY

T. A. Kasyanenko

*National Academy of Fine Art and Architecture;
department of culture and social-humanitarian disciplines
20, Smirnov-Lastochkin street, Kyiv; tel. (044) 272-15-85*

After having collected archival material, the author of the article reveals features of vital and creative biography of yet unknown for public figure of the writer, cultural and civic leader Ivan Zubenko (1888-1940). Research reveals a new perspective not only on literary and artistic feature of the Western Ukrainian cultural process of past period, but also on psychological aspects of creativity, motivation of appearance of lyrical, epic and dramatic works of Ivan Zubenko.

Key words: *biography, creativity, liberation struggle, the Ukrainian literature of interwar period, I. Zubenko.*